

Opening van de tentoonstelling STORM in Panorama Mesdag te Den Haag 17 november 2018.

Geachte aanwezigen,

In de nacht van 22 op 23 december 1894 raasde er een storm langs de kust, met verwoestende gevolgen voor Scheveningen. De schade aan de vissersvloot was gigantisch, omdat bij een gebrek aan een haven de gehele vloot op het strand lag. Deze verwoestende storm en het fraaie schilderij dat Mesdag van de verwoeste vloot maakte, zijn de aanleiding van deze tentoonstelling. De prachtige tentoonstelling – ik heb zojuist al een kijkje mogen nemen - biedt nog veel meer dan dat, want het plaatst de storm en dit schilderij ook in een langere traditie van extreem weer, stormvloed, verwoestingen en schipbreuken, en vooral de wijze waarop schilders dit stuk Nederlandse geschiedenis hebben verbeeld. Ik wil de samenstellers, in het bijzonder Laura Prins, er dan ook van harte mee gelukwensen.

Wat de tentoonstelling zo boeiend maakt, is de spanningsvelden die deze zichtbaar maakt. Er is, allereerst het spanningsveld tussen realisme en esthetiek. De verwoestingen die de storm aanrichtte waren rampzalig en Mesdag geeft een realistische weergave daarvan. Maar tegelijkertijd maakt hij er een esthetisch beeld van waar je uren naar kunt kijken: hier en daar staan ook groepjes mensen op het doek en onbewust wordt je blik daar steeds naar toe getrokken. Ze zijn heel klein in vergelijking met de enorme kotters die schots en scheef op het strand liggen. Ze herinneren de kijker eraan hoe nietig de mens is. Bovendien treedt er ook een soort verstillings op, een soort stilte na de storm. Het schilderij krijgt hierdoor een esthetische waarde die veel verder reikt dan de realistische weergave van de ramp; het kijken ernaar levert ook een vorm van esthetisch genot op. Het doet denken aan wat de Engelse denker Edmund Burke over het sublieme schreef en ik citeer: ‘Wie zich in een ziedende storm midden op zee aan een stuk wrakhout vastklampt geniet daar niet van, maar staande op een duin kan het gadeslaan van zo’n storm een prettige huiver veroorzaken, wat helemaal geldt als een dergelijke storm door een talentvol schilder op doek is gezet’.

De Duitsers hebben daar trouwens een fraaie uitdrukking voor: de Lust am Grauen ofwel: genot en huiver liggen vaak dicht bij elkaar. Er bestaat dan ook een lange Nederlandse traditie van rampschilderijen, waarin schipbreuken, stormen en watersnooden fraai verbeeld worden en de herinnering aan een ramp levend houden. En waar wij ook eeuwen later nog van kunnen genieten.

Het tweede spanningsveld is dat tussen kunst en geld. Na een grote ramp er niet alleen kunst om de kunst gemaakt maar kunst diende ook een maatschappelijk doel, namelijk om geld in te zamelen voor de slachtoffers. Prenten, gelegenheidsgedichten, herdenkingsboeken: na elke ramp verschenen talloze publicaties om geld in te zamelen voor de hulpbehoevenden. Ook werden activiteiten georganiseerd, zoals loterijen en benefietconcerten. In de negentiende eeuw bereikte de liefdadigheidscultus een hoogtepunt. Na de watersnoodrampen van 1825, 1855 en 1861 werden gigantische bedragen opgehaald voor de slachtoffers, in 1825 werd het recordbedrag van omgerekend naar nu 23 miljoen euro voor de slachtoffers opgehaald. Ook na de storm van Scheveningen van 1894 kwamen er liefdadigheidsacties op gang, in de vorm van een gedenkboek, een muziekstuk en de uitgave van gedichten – op de tentoonstelling is het gedenkboek te zien.

Het was niet de eerste keer in de geschiedenis van Scheveningen dat er liefdadigheidsacties werden georganiseerd. Ik heb in mijn collectie Nederlandse ramplieden gezocht, en daar vond ik twee 19^e-eeuwse liederen over Scheveningen die geschreven waren met het doel geld op te halen voor de slachtoffers. In de herfst van 1840 vergingen twee Scheveningse pinken ofwel zeilschepen. Ten behoeve van de weduwen en kinderen van de visserslieden schreef Cornelis Gebel een lied om geld in te zamelen. Gebel was inwoner van het dorp, smid, reder en lid van de Haagse gemeenteraad. Hij stond bekend om zijn Scheveningse tongval (waarvan ik niet weet hoe dat klinkt). Voor 20 cent konden mensen een exemplaar van zijn lied kopen bij boekdrukkerij van A.D. Schinkel in Den Haag. Het lied gaat over Ada, een vissersvrouw, wiens man Robbert is gaan vissen maar nooit is teruggekomen. Het opent heel dramatisch:

Daar zit zij, Ada! Neergebukt
Die arme visschersvrouw,
En werpt een blik op 't lieve wicht,
Dat lagchend aan haar boezem ligt,
Haar boezem vol van rouw.

We volgen de vrouw in haar diep rouw, ze snikt luid en zijgt dan neer, omdat al haar krachten zijn verzonken. De climax is dan de laatste strofe:

Helaas, haar Robbert kwam niet weer,
Zijn bodem was vergaan
En Nederland, gehuld in rouw,
Plengde om de arme weduwnvrouw

En om haar kroost een traan.

Een echte tearjerker ofwel tranentrekker dus, bedoeld om medelijden bij het publiek op te roepen. Het is een ballade in de romantische traditie, waarin de emoties en het verdriet centraal staan. Opvallend afwezig is de godvruchtige boodschap, die toch heel kenmerkend was voor alle rampliteratuur in die tijd. Er is vooral het peilloze verdriet van de vissersvrouw.

Die godvruchtige boodschap is wel volop aanwezig in een lied uit 1883, getiteld *Vreeselijke ramp der Visscherij van Scheveningen*. Het lied is van een anonieme auteur en beschrijft de storm van 1883, toen ruim 50 vissers hun leven verloren. Zij lieten 32 weduwen achter en bijna 100 kinderen. De rouw in Scheveningen was enorm zo benadrukte de liedschrijver, maar alles lag besloten in Gods hand: ‘Zoo werd er menig een in zee bedolven, Dat was besloten in Gods wijzen raad’, aldus de auteur. Het lied eindigde met een bede dat de Scheveningers in de toekomst bespaard zullen blijven van soortgelijke rampen:

O! God behoede Scheveningen verder,
Voor zulk een ramp als het getroffen heeft
Hij waak’ er voor als eene trouwe Herder,
Die dag en nacht voor zijne schapen leeft,
Dat Hij den armen visscher mag beschermen,
In zijn bedrijf dat veel gevaren biedt,
Dat Land- en Stadgenoot zich nu ontferme,
Een zoete drop in d’alsembeker giet.

Ofwel: verzacht het leed van de nabestaanden en geef! Een soort giro 555 avant la lettre. Dat de liefdadigheid verder reikte dan het dorp zelf, blijkt trouwens uit het feit dat dit lied verkocht werd in Middelburg en in Amsterdam.

Helaas weten wij, met de blik van achteraf, dat Scheveningen elf jaar later opnieuw door een hevige storm zou worden getroffen, waarbij de vloot volledig verwoest zou worden. En dat brengt me op misschien wel het allergrootste spanningsveld, namelijk dat rampen ook zoveel mooie, creatieve kunst voortbrengen: romantische liederen en fraaie schilderijen.

De conclusie voor vandaag kan dan ook alleen maar luiden, dat ik u veel huiver en genot toewens bij het bezichtigen de tentoonstelling, kortom: huiver en geniet!